

BUITEN

26^E JAARGANG N^O. 51

ZATERDAG 17 DECEMBER 1932

DE PLASKANT

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

DE PLASKANT (ILL.)	BLZ. 601
DE BAROMETER, NAAR HET IJSLANDSCH VAN GUDMUNDUR G. HAGALIN	BLZ. 602, 612
HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE (I. HET ONTSTAAN; DE WESTHOEK), (GEÏLL.), DOOR L. SPRUIT	BLZ. 604—607
DE WISENTEN IN ARTIS (GEÏLL.), DOOR G. B.	BLZ. 607—609
FRAAI BLOEIENDE VETPLANTEN (II. SEDUM SPECTABILE 'ATROPURPUREUM'), (GEÏLL.), DOOR L. S.	BLZ. 609—610
DE STICHTING VAN DEN BURCHT NASSAU (SLOT), (GEÏLL.), DOOR C. L. FAHRO.	BLZ. 610—612

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74-76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

DE BAROMETER

(Naar het Ijsslandsch van Gudmundur G. Hagalin)

SCHIPPER Einar kroop uit zijn kooi in de kajuit van de visschersschuit „Hildur”, die voor twee ankers lag in de haven van Langeyri in den Ingjaldsfjord. Hij geeuwde hoorbaar, krabde zich in den nek en keek toen op de achtkante scheepsklok.

„Half zeven. Straks wordt de wacht afgelost”.

Hij trok zijn laarzen aan, stond op en keek, steunend met zijn handen op de tafel, op den barometer, die aan het beschot hing, links van de klok. De rand om de wijzerplaat was gepoetst, het glas blonk en de letters waren groot en duidelijk.

„Hij loopt verdraaid terug”. Einar klopte met twee vingers tegen het glas. „Hij zakt nog meer. Wat een beroerde tijd”.

Het voorjaar had nog weinig goeds gebracht. De schuiten zeilden van de eene haven naar de andere en de vangsten waren bitter slecht. De Hildur had twee of drie duizend stuks aan boord en de helft minder aan den wal. Aldoor maar scharrelen van den eenen fjord naar den anderen, omdat men het op zee niet harden kon. Aldoor slijtage aan want en zeilen. En het was Einar's eigen schuit. Maar gisteren had hij een barometer gekocht en nu liet hij zich niet meer naar buiten lokken, zoolang dat vervloekte weer aanhield.

Hoe zou het nu zijn? Einar opende de deur van de kajuit, krom klotsend de trap op tot halverwege en stak zijn hoofd naar buiten. — Nee, kijk eens! De storm was gedaan. Er stond een lichte bries van land af en de hemel was grootendeels opgeklaard. Op de reeds groenende buitenweiden fonkelden de dauwdroppels, de kleurig geverfde huizen weerkaatsten het zonlicht en het geelwitte schelpzand blikkerde warm en behagelijk.

Verderop in de haven lagen vier visschersschuiten. Twee hadden alle zeilen bijstaan, behalve de fok, en de bemanning was er bezig de ankers te lichten. Op het derde waren de matrozen druk in de weer om reven uit het grootzeil te halen — het vierde had juist zijn bezaanzeil geheschen. Het snerpen der lijnen en het geschuur door de blokken drong door tot Einar's ooren, de knarsende ankerwinden en de klirrende kettingen begeleidden het. Lager uit in de haven zag hij twee schuiten gaan met alle zeilen op en buiten in den fjord nog twee. Allen stevenden naar zee, om hun schade in te halen.

Wat moest dat beteekenen? Voeren zij allemaal uit? Wat was dat voor een krankzinnigenwerk? Hadden zij geen barometer? Dan konden ze er allicht op uit. Het kon hen zeker niet schelen, of ze want en zeilen versleten. Einar streek zich over den schedel. Hij zou wel eens willen weten, hoe gauw ze weer terug waren. Of misschien liepen ze een andere haven binnen, denkende, dat daar meer te beleven viel. Je kon wel zien, dat ze niet op hun eigen schepen voeren. Wel ja, dat was nog al duidelijk.

Een van de schepen had het anker gelicht. De fok werd geheschen en de schuit naderde snel. Het was een tweemaster met een donkeren romp en een witten steven. Zij liep

vlak langs de „Hildur” heen en de schipper, een robuuste jonge kerel met een oolijk, gladgeschoren gezicht, liet met één hand het roer los en zwaaide tegen Einar, die nog steeds in den kajuitsingang stond, vierkant gebouwd met zijn korten dikken hals en zijn kale kruin met wat grijze haren. Grauwe bakkebaarden en een kinbaard omlijstten zijn mannelijk, grof gesneden gelaat, waarin een paar groote, staalgrijze oogen lichtten boven strenge, verweerde trekken.

„Hallo! Denk je niet, dat jullie op drift zullen raken voor twee ankers met zulk weer?” riep de schipper kameraadschappelijk naar Einar — en meteen greep hij weer met beide handen den helmstok beet, daar een rukwind het zeil bolde.

Einar fronste de wenkbrauwen en grijsde grimmig.

„De groeten thuis”, riep de schipper van achter op zijn schuit, terwijl hij zijn hand als een scheepsroeper aan zijn mond zette. Toen zwaaide hij nog eens; Einar was al niet meer te beschreeuwen.

Nu kwam de stuurman van de „Hildur” te voorschijn uit het volkslogies, een lange, grof gebouwde man. Hij liep het dek uit en wenschte goeden morgen.

„Goeie morgen”, zei Einar droog en hij hield geen oog af van een sierlijken, scherp zeilenden eenmaster, die het anker gelicht had en hoog opgetuigd de haven uitvoer.

„Moeten we niet wat binnen gaan halen, van wat we daar nog te goed hebben? Je wilt zeker wachten tot de wacht afgelost wordt en dan allen tegelijk in het touw zetten?” zei de stuurman, terwijl hij op de kajuitskap ging zitten.

Einar nam geen notitie van hem, maar keek naar de schuit, die nu langs de „Hildur” zeilde.

De schipper was een schoonzoon van Einar, een forsche kerel met een lang gezicht, lichtblond haar en een blonden baard.

„De groeten, de groeten!” riep hij en hij stond op van zijn plaats aan het roer. „Denk je, dat het beter weer wordt?”

„Ik weet het niet”, snauwde Einar hem toe en hij beet een flink brok van zijn pruimtabak.

„De barometer loopt terug, maar ik houd het binnen niet langer uit”, riep de ander en hij volgde het voorbeeld van zijn schoonvader en nam een pruim.

„Het ga je goed”, schreeuwde Einar nijdig en hij verdween in het trapgat, alsof de schuit hem opslokte.

Beneden gekomen liep hij terstond naar den barometer en keek er op. — Teruggelopen tot midden op storm en gisteravond stond hij even beneden veranderlijk. Het zou er hun wel naar vergaan. Einar lachte grimmig.

Om zeven uur bracht de kok koffie. Zwijgend zette hij de kan op de tafel en ging weer aan zijn werk. Dadelijk daarop kwam de stuurman binnen en hij en de schipper namen plaats voor hun morgenbakje. „De anderen gaan er op uit”, zei de schipper met een blik op den barometer.

„Het weer knapt op”, beweerde de stuurman. — „Het is anders net zoo geweest als het eerste voorjaar, dat ik bij Jon zaliger op de „Fru” voer”.

„Opknappen! Het ziet er nog al naar uit. Het is een verdraaid verraderlijke stilte. Ieder oogenblik kan het veranderen. Je zult eens zien, of er vanavond geen vliegende storm uit het westen staat”.

„Denk je dat? Natuurlijk kan je dat verwachten, nadat hij gisteren noord was. Jon zaliger had er ervaring van, hoe de wind hier omlopen kan”.

„Kijk maar naar den barometer!”

„Daar heb ik zoo geen verstand van. Jon zaliger heeft er nooit een gehad, al den tijd, dat hij als schipper op de „Fru” voer, en jij hebt de jouwe zeker pas gisteren gekregen”.

„Denk je soms, dat een barometer ook niet deugt? Een mensch hoeft dan tenminste niet aldoor van de eene haven naar de andere te zwalken”. Einar ging met een ruk recht op zitten, zette met een bons zijn kroes op tafel, trok zijn laarzen uit en kroop weer in zijn kooi.

„Barometers deugen ook wel. Alle jonge schippers hebben er een. Je kunt Jon zaliger niet rekenen. Hij was zoo zeker van zijn zaak”, zei de stuurman, en hij krabde met zijn lepeltje de suikerresten van den bodem van zijn kroes.

„Ik heb er me tot nog toe niet mee ingelaten. Maar met zulk weer zou je er plezier van kunnen hebben. Kijk eens naar de zeilen, die dit voorjaar splinternieuw waren. Kijk eens naar de lijnen van het grootzeil — of den schoot. Zijn ze gesleten of niet? 't Is niet bepaald tot het heil van je zeilen, als je er aldoor aan scharrelen moet, reven er in en reven er uit. En het touwwerk! Aldoor laveeren, aldoor zeilen hijschen en strijken”. En Einar draaide zich om in zijn kooi.

„Ja, het is vreeselijk gesleten. Ik herinner mij maar eens zoo iets met Jon zaliger meegemaakt te hebben”.

„Ben je daar weer met je Jon zaliger? Altijd Jon zaliger voor en na. Je kon beter praten over zijn heldendaden op de „Höfrungur”, toen hij met een vliegende storm de baai van Hornvik binnen wou zeilen en de heele boel aan stukken ging. Of toen jullie in 't Djup de „Fru” lieten kapseizen!” Einar snauwde het den stuurman toe en blies als een walvisch.

De stuurman schonk zijn kroes nog eens vol en wierp booze blikken naar de kooi. Zoo was het tien jaar gegaan. Jon en de „Fru” en dagelijks haken en oogen, vooral als zij in een haven lagen. De stuurman krabde zich achter het oor, zette zijn kroes neer en zoog op zijn baard. Die overwinning had Einar te gemakkelijk behaald.

„Ik voer nog niet bij Jon zaliger in den tijd van dat ongeluk voor Hornvik. Toen was ik nog een kleine hummel thuis. En dien keer in 't Djup konden Jon en ik er niets aan doen. Dat was de schuld van Joseph van Leira. Hij moest bij het overhalen den schoot van het grootzeil vastzetten en miste den bolder en toen vloog de heele boel ons uit de handen. Wij dankten den hemel, dat het ons het leven niet kostte”.

Nu draaide Einar zich weer om, opdat hij den stuurman aan kon zien.

„En toen er een zee in jullie grootzeil sloeg onder Kopar. Ik weet nog best, dat het zeil aan flarden ging. Misschien zou ik er je ook aan mogen herinneren, dat jullie eens zeilende weg je boot verspeelden en je groote steng met het gaffel-topzeil. Dat kwam zeker allemaal doordat Jon zoo zeker van zijn zaak was”. En Einar lachte bitter.

„Ik zie niet in, wat dat met een barometer te maken heeft”, zei de stuurman slagvaardig. — „En ik vind, dat ik in mijn volle recht was om aan Jon zaliger te herinneren”.

„Heeft dat niets met een barometer te maken? Ik zeg je, het heeft er wel mee te maken, en je hadt er plezier van kunnen hebben, als je er een bezeten had en er naar hadt kunnen en willen varen!” Einar was half uit zijn kooi te voorschijn gekomen, maar hij trok er zich nu weer in terug als een oester in zijn schelp.

De stuurman schonk zich nog eens in en dronk met lange teugen zijn koffie op. Hij wist uit tien jaar ervaring, dat Einar het laatste woord moest hebben, of hij gelijk had of niet.

Een half uur later was alles in diepe rust in de kajuit van de „Hildur”. De stuurman had zijn wacht achter den rug en de schipper was zijn eigen baas. De schuit zorgde wel voor zich zelf, zoolang de storm niet opstak, dien de barometer aankondigde, zoodat niets hun rust stoorde.

De een voor, de ander na, kwamen de matrozen aan het dek. Zij gingen op de luiken zitten of leunden tegen den voormast. Zij gaaptten verveeld, keken eens rond, praatten wat samen en verwonderden zich over de rust, die plotseling over „den ouwe” gekomen was. Wat had die kerel nou in zijn hoofd gehaald. Binnen blijven liggen met het mooiste weer van de wereld en het geen uur langer in de haven kunnen uithouden tijdens al dat vervloekte stormweer. De matrozen grijsden nijdig. De ouwe scheen er nieuwe manieren op na te gaan houden. Zij hadden hem anders dienen te kennen, zoolang als zij al bij hem voeren.

Maar niemand in het volkslogies had er eenig vermoeden van, welke nieuwe zeeman nu de daden van den schipper regelde. De kok had niet op den barometer gelet, de schipper en de stuurman hadden er niet over gesproken en niemand van de bemanning was de laatste dagen in de kajuit geweest.

Den heelen dag en den heelen daarop volgenden nacht lag de „Hildur” voor twee ankers in de haven. De schipper bracht den tijd grootendeels door in zijn kooi, maar af en toe werkte hij er zich uit, klom haastig de kajuitstrap op, streek over zijn schedel en keek om zich heen. Vervolgens ging hij weer naar beneden, wierp een boozen blik op den barometer en kroop weer in zijn kooi. Steeds zakte de barometer en Einar's tochten naar boven herhaalden zich met steeds korter tusschenpoozen. Zijn gezicht betrok meer en meer en zijn bewegingen werden hoe langer hoe ongeduriger. Zijn oogen kregen een onrustige, dwalende uitdrukking — hij zag er gejaagd en bekommerd uit.

De stuurman nam alles rustig op, hij sliep, als het zijn tijd was om te slapen en als hij wacht had, luierde hij meestal op de bank, die aan bakboordzijde in de kajuit stond. Uren kon hij daarop liggen met de handen onder zijn nek; hij liet zijn voeten heen en weer bungelen en zoemde zachtjes:

Ik had er zoo'n boozen droom vannacht,

Al zeilen de andere schuiten

— Van een leelijk oud wijf, dat me pakken wou,¹⁾ —

Ik haast mij vandaag niet naar buiten.

Af en toe kon hij het niet nalaten om Jon zaliger te noemen, maar nooit zoo luid, dat de ouwe kans kreeg om er zich mee te bemoeien.

Maar in het volkslogies begon het rumoerig te worden. De verbazing van de matrozen was ten top gestegen en sloeg nu over in vroolijkheid en spotternij. Zij zouden wel eens willen weten, waar dit mee eindigen zou bij den ouwe. Hij mocht best om de paar jaar zoo'n enkelen rustdag nemen. De bemanning kreeg dan eens kans om op adem te komen.

Tenslotte begon er een te zingen. De anderen vielen in en een dreunend, lang uitgehaald gezang vulde een tijd lang de lucht tot op twintig vaam afstand van de schuit. Toen zij aan het derde couplet gekomen waren, dat de stuurman in het achteronder steeds mee neuriede, viel het lied zoo in den smaak bij de matrozen, dat zij het uit volle borst nog eens over zongen, zoodat de waschvrouw bij Jonassen, den koopman van Langeyri, het hoofd schudde over de verdorvenheid der menschheid. — Daar lagen zij nou met dat hemelsche weer stomdrongen op de Hildur te zingen.

Den tweeden middag, om een uur of zes, werkte Einar zich energiek uit zijn kooi. Hij trok haastig zijn laarzen aan, zette zijn lichtbruine, gebreide muts op en keek op den barometer. Het was een blik vol haat en verachting — en zijn lippen trilden, alsof het Einar moeite kostte om zich te beheerschen. Maar hij rekte zich rustig uit, zoodat zijn leden kraakten, nam 'n flinke pruim en schraapte hevig zijn keel.

„Laten ze gaan pompen!” zei hij daarop kortaf tegen den stuurman, die op de bank had zitten dutten en nu half nieuwsgierig, half verwonderd, zijn schipper aanzag. — Wat mankeerde hem toch? Kwam daar uit zijn kooi, alsof hij woestnijdig was.

„Moeten we gaan varen?” vroeg hij eindelijk langzaam en alsof ieder woord hem te veel was.

Maar Einar wierp hem een blik toe, die hem op deed staan zonder een woord meer te zeggen. In de gang mompelde hij nog iets over Jon zaliger, maar het verband was niet duidelijk.

Toen de stuurman verdwenen was, liep schipper Einar vastberaden naar den barometer toe en staarde er eenige oogenblikken op. Toen maakte hij een dreigende beweging met zijn hoofd, balde zijn vuist en spuwde een straal schuimend pruimensop tegen het blinkende glas. „Je loopt terug, leelijk kreng. Maar ik ga toch”. Met die woorden draaide hij zich om en liep haastig naar het dek.

Een uur later zeilde de „Hildur” de haven uit. De lucht was betrokken en er zat een bank in het noorden. Een zwakke, zuidwesten wind bolde de zeilen. Maar plechtig en zwaarwichtig stevende „de ouwe vrouw” naar zee. Aan het roer stond „de ouwe”, keek naar de lucht, wierp telkens een haastigen blik naar de bank in het noorden en spuwde naar alle kanten. De kok moest daarom een gunstig oogenblik afwachten, om langs hem heen te komen, toen hij bij het aflossen van de wacht met een kan gloeiend heete koffie de kajuit in wilde schieten.

„Je laat je afzakken tot Hyrnur en daar probeer je het eerst”, zei schipper Einar tot den stuurman, terwijl hij in zijn kooi kroop.

Het was vier uur 's nachts. Er stond een zwakke, zuidwesten wind, maar in het noorden en noordoosten vertoonde zich een bedenkelijke bank, die koppen en strepen uitstak naar het zuiden.

De stuurman schokte met zijn schouders, alsof hij huiverde. Mooi zag het er niet uit. Alles behalve. Het had den laatsten tijd telkens uit een anderen hoek gewaaid, maar nou zou de noordenwind het winnen. Het mankeerde er nog maar aan, dat het een storm werd. Dat kon je nou van hem verwachten. Zij hadden er nog al plezier van, dat zij die mooie dagen binnen hadden gelegen. De „ouwe” schoot er zoo veel mee op, dat hij dien barometer had gekocht. Jon zaliger had zonder zoo'n ding gevaren en de „Hildur” had tot nog toe zijn reizen ook zonder volbracht. Wis en zeker!

Nu wendde de stuurman zich tot den matroos, die bij het aflossen van de wacht het roer had overgenomen.

„Noord, Bjössi”, zei hij en ging op de kajuitskap zitten. Hij liet zich heen en weer wiegen en neuriede een wijsje.

¹⁾ Volgens het IJslandsche volksgeloof voorspelt een dergelijke droom naderend onheil.

DE HAVEN VAN GOEDEREDE

HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE

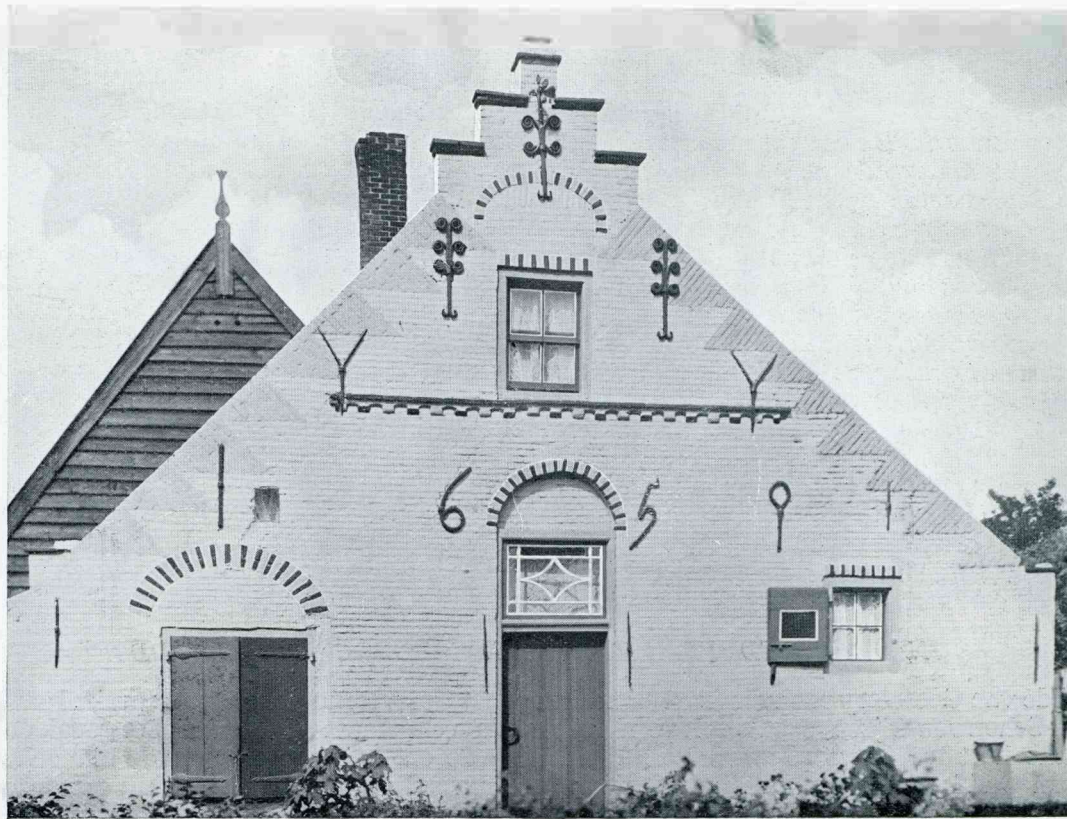
DOOR L. SPRUIT

IN de wandeling wordt als algemeene naam voor het eiland kortweg „Flakkee” genomen; daarmee wordt dan zowel het zuidwestelijk deel (Goedereede of Westvoorne) als het langgerekte oostelijke gedeelte (Zuidvoorne of Overflakkee) bedoeld. ☒ Hoe die namen in de wereld gekomen zijn? Daartoe dienen we de historie op te halen; trouwens, dit geheele eiland, nog zoo onbekend bij de meesten, is één brok historie, en het is wel heel verleidelijk, zich in die oude tijden te verdiepen. Het zal mij moeite genoeg kosten, dit niet al te zeer te doen! ☒ Het zuidwestelijk deel dan is genoemd naar de stad Goedereede, die daar gelegen is en die een veel bewegener en glorieuzer verleden heeft, dan men zoo op het eerste gezicht van dit stille, vrijwel doode stadje zou verwachten. Het oostelijk deel viel oudtijds onder het land van Voorne en Putten, en werd toen genoemd Zuidvoorn of het land van Voorn over Flakkee. Flakkee was een zandplaat in het Haringvliet. Langzamerhand is toen Over Flakkee één woord geworden en daar „Goeree en Overflakkee” een te lang woord bleek te zijn voor het eiland, is Flakkee als pars pro toto in gebruik gekomen. ☒ Maar keeren wij nu terug tot het eiland. Flakkee heeft een typisch eigen karakter, zowel in landschap als in aard der bevolking, wat natuurlijk door de geïsoleerde ligging lang intact is gebleven; het misschien in ons land wel unieke Flakkeesche landschap dankt zijn bestaan bovendien aan de eigenaardige wijze, waarop dit groote eiland letterlijk „aan de baren ontworsteld” is; nergens wellicht is het Luctor et Emergo zóó van toepassing als juist hier! ☒ Voor mij ligt een kaart, waarop drie stadia van deze wordingsgeschiedenis zijn afgebeeld: de toestand zooals zij vermoedelijk was omstreeks 1300, dan de situatie om en bij 1750, en tenslotte een kaart van 1842. Wij zien dan, dat omstreeks 1300 het eiland Goedereede geheel los van Flakkee lag, dat zich ten Z. O. van Goeree een diepe en breede geul bevond, die dus Grevelingen en Haringvliet verbond, en dat het latere

I. HET ONTSTAAN; DE WESTHOEK

Overflakkee bestond uit een aantal kleine, nauwelijks voldoende bedijkte eilanden en eilanden-in-opkomst oftewel platen. Het Land van Dirksland, het westelijkste van deze platen, in 1284 voor het eerst bedijkt, was omstreeks 1300 al weer ondergelopen en lag alleen bij laag water droog. In 1750 vinden wij twee nog steeds gescheiden eilanden: Goeree, dat betrekkelijk weinig grooter is geworden in den loop der eeuwen, en Overflakkee, dat daarentegen één groot eiland is geworden, waarin wij de vroegere platen en eilandjes van 1300 nu als polders midden in het eiland terugvinden, aan alle kanten omgeven door nieuwe polders, die van de oorspronkelijk los verspreide platen dus nu één geheel hebben gemaakt. Goeree en Overflakkee zijn overigens nog gescheiden en eerst op de kaart van 1842 is „de Hals” bedijkt en vinden wij één eiland. Dat is dan Goeree en Overflakkee. ☒ Er zijn heel wat Zuid-Hollanders, die nooit ofte nimmer hun provincie ten zuiden van Rotterdam hebben gezien; de niet bepaald vlotte verbindingen hebben daar natuurlijk ook wel schuld aan. En hoewel ik het bijna niet durf veronderstellen, zijn er misschien zelfs wel menschen, die niet weten waar nu eigenlijk dat eiland Flakkee ligt! Welnu, het wordt in het Noordwesten begrensd door het Goereesche Gat, het Noorddiep en het Haringvliet; ten Oosten door het Volkerak, en ten Zuiden door de Krammer, Grevelingen en het Brouwershavensche Gat. Het is het zuidelijkste van de Zuid-Hollandsche eilanden en is aan alle kanten ingedijkt, behalve in het uiterste Westen en aan de noordzijde van Goeree, waar duinen zijn. — ☒ Hierdoor kom ik terug op het landschap. Uitgezonderd die Westhoek dan, is het eiland één en al polder. Ik hoop over de indijkingen nog een en ander te kunnen vertellen als ik de verschillende deelen behandel. Doordat er telkens weer nieuwe stukken land, eerst platen of schorren, daarna ingedijkte polders, bij zijn gewonnen, loopen er dwars door het eiland in alle richtingen zware dijken, die alle op hun beurt ééns buitendijken zijn ge-

weest. Die dijken, hoog gelegen boven het omringende lage polderland, geven aan Flakkee een eigen karakter en naarmate het eiland groeide, heeft zich langzamerhand het landschap gevormd tot wat het nu is. Om dit duidelijk te maken was bovenstaande uitweiding noodzakelijk! ☒ Het oudste gedeelte van het eiland, wij zagen het reeds op de kaart, is dus wel Goedereede. Het schijnt, dat de stad Goedereede al omstreeks het jaar 1000 bestaan heeft; de oudste polder, het Land van Diepenhorst, liep in het jaar 1170 onder, dus was vóór dien tijd al ingedijkt. We zijn hier dus in een land van respectabelen ouderdom! ☒ Het spijt mij, dat ik niet van alle polders, die deel uitmaken van het eiland Goeree, iets vertellen mag; die gestadige strijd met het water, de eeuwen door, is anders zoo verbazend interessant. Zoo op 't eerste gezicht mag die schier eindelooze opsomming van doorbraken en indijkingen eentonig en dor schijnen, wie achter de jaartallen weet te zien, zal er een hardnekkigen strijd met onzen „erfvijand” lezen, en ontzag krijgen voor wat onze voorouders dank zij hun hardnekkig volhouden — een eilander is koppig! — wisten te bereiken. ☒ Over één polder moet ik u toch wat vertellen dat is de kleine Rooklaaspolder in het Noordoosten. Het is lang niet een van de oudste polders, hij dateert „pas” van 1621. Zijn naam dankt hij aan Roode Klaas, een berucht 16de eeuwsch kaperkapitein. Christiaan van Denemarken, die om 1526 in Lier verblijf schijnt te hebben gehouden, gaf aan Roode Klaas kaperbrieven. Op z'n zwerftochten liep deze zeeroover nogal eens de haven van Goeree binnen en ontdekte bij zoo'n gelegenheid de plaat, die naar hem Rooklaasplaat is genoemd. — Zoo zijn er tientallen legenden over namen van polders en platen op en om Flakkee. ☒ Ik zei reeds, dat we van iederen polder de noodige doorbraken en invloeiingen weten. Niet alleen met polders en platen, maar ook met steden en vestingen in vroeger tijd is het zoo gegaan. Dat bewijst de raadselacht ge vondst van „de Oude Wereld”, een verdronken stad, die in 1618 nabij Goeree ontdekt werd. Men vond toen overblijfselen van huizen, straten en pleinen; er spoelden Romeinsche munten aan en scherven van kruiken en kannen. Historieschrijvers uit die dagen melden, dat er aan het strand boomen gevonden werden waarvan de schors zóó zacht en sponsachtig geworden was, dat men ze met de hand kon kneden. Allerlei gissingen zijn er toentertijd reeds gemaakt, men meende te doen te hebben met de overblijfselen van het in de 13de eeuw verdronken stadje Oud-Vlaardingen; ook dacht men aan een Romeinsche vesting, die door de zee verwoest zou zijn, en waarvoor in de plaats later de stad Goedereede meer landwaarts in de duinen zou zijn gebouwd. Ook werd beweerd, dat dit nu de stad Witlam aan de Maas was, die oude koopstad, die in de 9de eeuw tegelijk met Antwerpen door de Denen was verwoest. Over die stad Witlam zijn de geleerden het overigens nog

BOERDERIJ 'T KOOTE STEETJE (1659) TE OUDDORP

niet geheel eens: sommigen zeggen, dat zij lag op de plaats van het tegenwoordige Den Briel, dus wel een klein eindje uit de buurt van Goeree! ☒ Om nu, eindelijk, op Goeree terug te komen: dat westelijk deel van het eiland bestaat dan uit het stadje Goeree en de dorpen Ouddorp en Stellendam. Ouddorp is vermaard om zijn duinen; de Oostduinen, die aan de noordzijde het eiland tegen de zee beschermen en waar we een echt strand vinden, de Zeeduinen in het uiterste Westen en de Westduinen, die allerwonderlijkst midden tusschen de polders in liggen, zonder nog aan zee te komen, want ten Noorden ligt de polder Nieuwe Oord (die intusschen al van vóór 1477 dateert), ten Zuiden de Preekhil, ten Oosten het oude Land van Diepenhorst en ten Westen de West-Nieuwlandsche polder, die even min erg nieuw is, want hij is in 1494 ingedijkt! ☒ Zouden wellicht de oude duinen aan de west-

DE HAVEN VAN STELLENDAM

IN DE WESTDUINEN TUSSCHEN GOEDEREDE EN OUDDORP

zijde van Goeree op een vroegeren samenhang met Oostvoorne en Schouwen wijzen, zooals ook van Walcheren en de Vlaamsche kust wel beweerd wordt? ☞ Zoo is dan de omgeving van Ouddorp een wonderlijk mengsel van duingrond, zware zeelei en bosch als de Domburgsche Manteling. Hier zien we weer duidelijk hoe er aan dit oorspronkelijk aan de westzijde zandige eiland later „stukken” zijn gezet; want op onze zwerftochten rondom Ouddorp belanden we bij die Westduinen, die daar nu doelloos midden in het polderland liggen en begrensd worden door den dijk, die den later buitgemaakten polder Nieuwe Oord omgeeft. Men denke niet, dat het land hier eentonig is; behalve de duinen en het strand vol vogels hebben we hier den prachtigen zwaren zeedijk, die dáár begint waar de duinen ophouden, en van waar af we „het zeegat in”, in dit geval het Brouwershavensche Gat in, kunnen kijken. Een onvergetelijk gezicht, over den breeden stroom. Bij eb liggen al de schorren droog en op de glinsterende grijze sliplakten wemelt het dan van de vogels. Daarboven dan zoo'n echt Hollandsche wolkenlucht vol dikke koppen die langzaam voorbijrijven en hun schaduwen over het bewegelijke water strijken, en dan verbaast het ons, dat er niet méér schilders zijn, die dit mooie land gaan verkennen. ☞ Die schorren, bij laag tij de verzamelpplaats van alle mogelijke vogels, dat zijn alweer de toekomstige polders. Op de kaart zien we buiten de zware zeedijken een smalle strook grond aangegeven; dat zijn de gorzen, de aangeslibde buitendijksche gronden, die

1490 heeft speciaal aan deze kerk veel kwaad gedaan. Jammer is het in ieder geval, dat de spits (die vroeger als baken dienst deed voor de binnenkomende schepen) in 1857 is verdwenen, zoodat we nu een zwaren, platten toren zien, bekroond door een mal klein spitsje. Als wij zoo door het verlaten dorp loopen, waar onze voetstappen luid galmen door de leege, heldere straatjes, dan kunnen wij ons haast niet meer voorstellen dat hier schepen vergingen bij tientallen en dat de behouden teruggekeerde visschers na iederen moeilijken tocht een bedevaart gingen doen naar de kapel van de H. Maagd in de Preekhil. Het lijkt alles zoo rustig en ingeslapen hier, alsof er nooit storm en dijkbreek is geweest! En toch zijn de polders hier herhaaldelijk overstromd. Het eiland heeft één voortdurenden strijd tegen het water te voeren gehad. Wij kunnen ons echter moeilijk in dit verre van rustige verleden verplaatsen, wanneer wij de rust en vrede zien, die in dit slapende dorp heerschen. ☞ Hetzelfde is het geval met de stad Goeree. Kunnen wij ons nog indenken dat dit stadje, door den aanwas van polders thans een heel eind van het water af gelegen, nog in de 15de eeuw een rijke, bloeiende koopstad was met drukke scheepvaart en vischvangst op Haringvliet en Goereesche Gat? En toch is het bekend, dat de Goereeërs reeds in de 12de eeuw naar Brittanje voeren; niemand minder dan Hugo de Groot vermeldt dit in een van zijn brieven. Een stad dus, met wallen en poorten versterkt, is Goeree zeer zeker geweest. En een welvarende stad ook. Na 1500 begint het verval; de haringvisscherij, voornaamste bron van inkomsten (zelfs eischen de Goereeërs de uitvinding van het haringkaken voor zich op!), verloopt en 't gaat met Goeree als met de „villes mortes” aan de Zuiderzee, als met Veere en zoovele andere nog. Nu is alles vrijwel verlaten, wat beurtschepen liggen in het haventje, en boven de lage, droomende huizen steekt de massale vierkante toren van de Ned. Herv. Kerk op. Deze toren had oorspronkelijk een spits, maar die is al heel spoedig verdwenen om plaats te maken voor een lichtbaak, die nu 's nacht haar lichtbundel door de duisternis werpt. Oude geveltjes zijn hier nog genoeg, maar van de statige, rijke koopmanshuizen, die door vroegere dichters werden bezongen, is niet veel meer te vinden. ☞ Goeree heeft een historie, zó fel en bewogen als weinige der oude koopsteden gekend hebben! Herhaalde malen werd de stad geplunderd, platge-

HUISJE AAN DEN DIJK TUSSCHEN STELLENDAM EN GOEDEREDE

GOEDEREDE. OUDE HUIZEN BIJ DE KERK

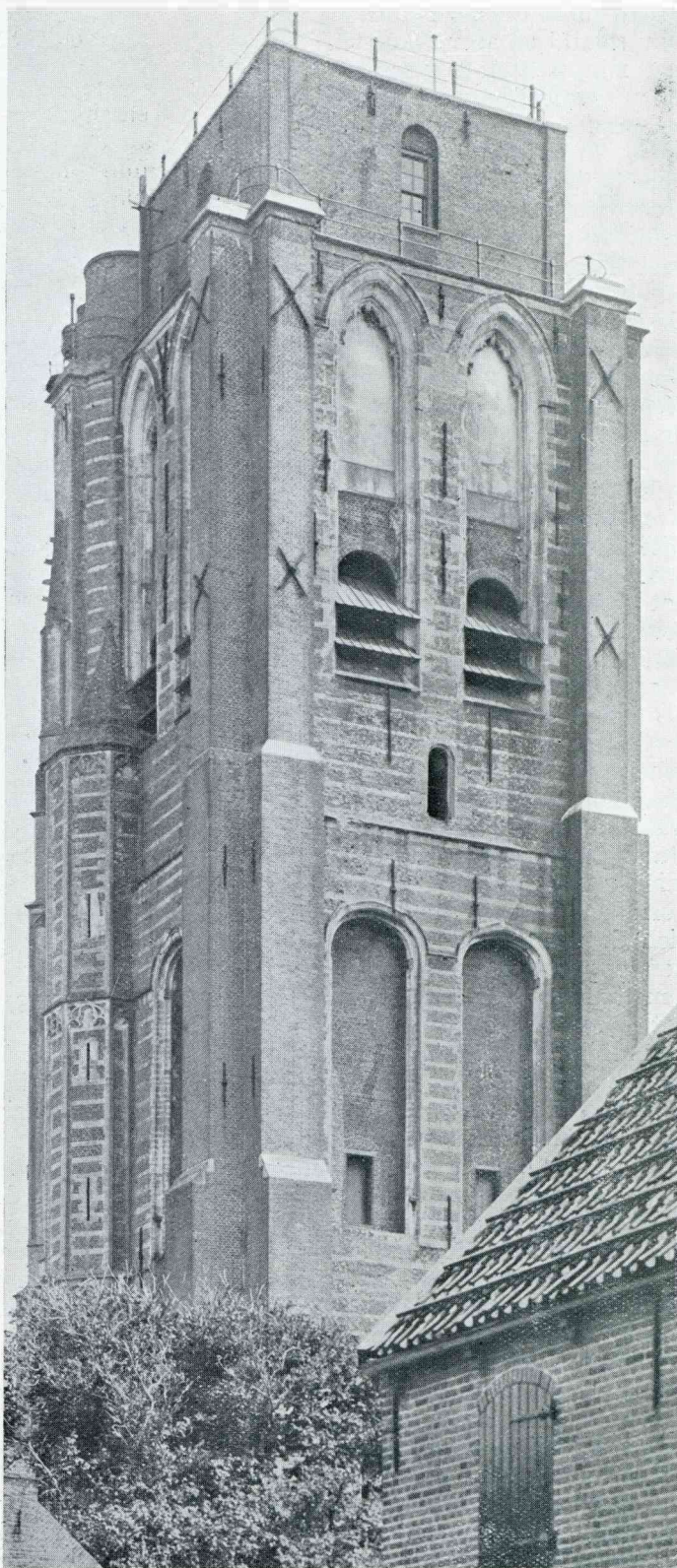
De Wisenten in Artis

WIE langer dan een jaar niet in den Amsterdamschen dierentuin is geweest zal, zoodra hij aan het welbekende nijlpaardenhuis is toegekomen, een groote verandering opmerken. Het plein, dat vroeger de geheele ruimte tusschen dit gebouw en de runderverblijven innam, is verdwenen en in plaats daarvan is een drietal ruime perken gekomen, waar zich, thans een viertal, ruige, bruine, bisonachtige dieren ophouden. Dat zijn de wisenten, het kostbaarste en belangrijkste bezit van het genootschap. ☞ Het kostbaarste en belangrijkste bezit! Niet, dat er niet een menigte andere dieren zijn, die op zichzelf in een of meer opzichten interessanter, waaronder dan gewoonlijk verstaan wordt: vreemder, zijn, maar omdat de wisenten in alle dierentuinen en parken op het oogenblik in de merkwaardige positie verkeeren dat zij uitsluitend daar hun woongebied hebben. Wanneer dieren als de zee-koe of de Indische berggams of de orang oetan of, in den allerlaatsten tijd, de kolibri's, als een belangrijk bezit van den dierentuin beschouwd worden, dan is dat omdat zij moeilijk te vangen, te transporteeren of in het leven te houden zijn, maar in al die gevallen hebben

brand, belegerd en overstroomd. In 1490 sloeg de vrouwelijke bevolking — want alle mannen waren op zee — een stormaanval van de Hoekschen af. Voorloopsters dus van Kenau Simonsdochter en de haren! Het zal ook wel niet algemeen bekend zijn, dat de eenige Hollandsche Paus, Adriaan VI, pastoor te Goedereede is geweest. ☞ Dan gaan we naar Stellendam, over dien prachtigen zwaren dijk waaraan beneden de boerderijen liggen, verscholen in hun oude boomen. De „oprel" voert van den dijk af het erf op. Jammer is het, dat in de oorlogsjaren zooveel van die oude boomen zijn omgehakt. Zij maken de schoonheid uit van het Flakkeesche landschap en stoffeeren juist die wonderlijk kris en kras loopende dijken zoo goed. Echt-Flakkeesch is het uitzicht over de lage landen tot waar weer zoo'n dijk met boomen den horizon afsluit. Vroeger reden daar dan de „geldersche wagens" van de boeren in lange rijen over naar markt, bruiloft en begrafenis; nu zijn het de bussen en de krakende Fordjes, die het verkeer verzorgen. Of het er mooier op geworden is? ☞ Heel oud is Stellendam niet; het ligt immers op de verbindingstrook tusschen Goeree en Overflakkee en dateert dientengevolge van na 1769, toen de Adriana-polder in de z.g. Hals werd bedijkt. In 1782 werd te Stellendam het eerste steenen huis gezet. En sindsdien is het tot nu toe eigenlijk één ononderbroken strijd geweest tegen het water; één lange geschiedenis van dijkdoorbraken en overstroomingen. Meer dan eenig ander dorp heeft het kleine Stellendam met zijn grappige molentje en z'n haven vol bruine zeilen moeten vechten voor zijn bestaan! 1)

1) Dit artikel wordt voortgezet in het nummer van 31 Dec. a.s.

Correggio's bekend schilderij „Leda met den zwaan" kwam na den dood van keizer Rudolf II onder den hamer. In den catalogus stond het vermeld onder den naam: „Vrouw, gebeten door een woeden den zwaan."

GOEDEREDE. TOREN BIJ DE NED. HERV. KERK (1466—1512)

wij toch met dieren te doen, die ergens ter wereld in vrijen staat voorkomen. Dit is sedert den oorlog en de Russische revolutie met den wisent nergens meer het geval. De gehele wisentenbevolking der aarde bestaat uit de kleine zeventig stuks in de verschillende dierenparken en -tuinen. Daarvan leven twintig op Woburn Abbey, het landgoed van den hertog van Bedford, tien op Boitzenburg in Brandenburg, eigendom van graaf von Arnim en een achtstal is nog in het bezit van den vorst van Pless, in Silezië. ☼ De wisent is dus in geheel Europa uit de vrije wildbaan verdwenen. En toch is het een bij uitstek Europeesch dier, om zoo te zeggen de Europeaan bij uitnemendheid in de wereld der groote zoogdieren. ☼ Hoe komt het, dat een dergelijk dier de totale uitsterving zoo gevaarlijk dicht is genaderd? De oorzaak hiervan is, zooals bij vele dieren, weer de mensch, de veroveraar der aarde. Wanneer wij hier den mensch tame-lijk waardeerdend karakteriseeren als de veroveraar der aarde en niet, zooals in dergelijke gevallen meestal juister zou zijn, als verdelger en vernietiger der dierenwereld, dan is dat omdat de uitroeiing van den wisent min of meer buiten zijn schuld en zeer zeker tegen zijn wensch is geschied. ☼ Is de Amerikaansche bloedverwant van den wisent, de bison, in weinige jaren bijna volledig afgeslacht, voor een groot deel uit pure baldadigheid, de wisent is, weliswaar veel langzamer, maar dan ook op veel rationeeler wijze als wilde diersoort van de aarde weggevaagd. ☼ De Amerikaansche bison is een steppedier, een dier van de prairie, behoudens een enkele Canadeesche ondersoort, die zich aan meer boschrijke streken heeft aangepast. De wisent daarentegen is een boschdier, een bewoner van het voormalige Europeesche oerwoud. Men moet zich Middeneuropa in het begin van onze jaartelling voorstellen als geheel met bosch bedekt, in de laagvlakte en het lagere gebergte loofbosch, daarboven naaldhout. Enkele plekken, waar door bijzondere omstandigheden de begroeiing minder dicht was of ontbrak, vormden de plaatsen, waar zich de mensch een bestaan kon pogen te verzekeren en van waaruit hij zijn strijd tegen het oerwoud kon beginnen.

Het schijnt dat de primitieve stammen het in dien strijd niet erg ver hebben gebracht en zich maar liever door geweld in bezit stelden van de reeds ontgonnen gronden in het Romeinsche rijk. Van het bosch zelf als bron van levensonderhoud moet men zich n.l. geen overdreven voorstelling maken, het is overal betrekkelijk arm aan diersoorten. Toch leverde het wel enig wild op en wát er voorkwam, was zeker wel de moeite waard. Onder de jachtbuit van de oude Germanen vinden wij naast roofdieren als beer en wolf eenige geweldige herkauwers: de eland, de oeros en de wisent. Met dien oeros en de jacht, die onze voorouders er op maakten, zijn wij reeds sedert onze schooljaren vertrouwd. Het is een ietwat raadselachtige diersoort, die reeds sedert eeuwen totaal verdwenen schijnt te zijn, misschien is opgelost in tamme runderrassen. Een tijd lang werd hij voortdurend verward met den wisent, maar op het oogenblik staat het onomstootelijk vast dat er een 2000 jaar geleden twee rundersoorten naast elkaar in Europa voorkwamen, waarvan één gemakkelijk te identificeeren is als wisent en de andere uit de holenteekeningen en fossielen ook vrijwel bekend is. Oude beschrijvingen van den oeros en de gelijktijdige vermelding van den wisent geven zekerheid dat wij hier met twee afzonderlijke diersoorten te doen hebben. ☼

Tegelijk met de ontwikkeling van West- en Middeneuropa begint dan, nog vóór den aanvang van de eigenlijke Middeleeuwen, de groote eindstrijd met het Woud. Allerwege worden nederzettingen gevestigd van waar uit, en nu met meer succes dan 600 jaar tevoren, het bosch wordt gerooid en de bodem in bouwland herschapen. In de Middeleeuwen zelf was er eigenlijk al niet veel meer te doen dan het begonnen werk te voleindigen. Met het woud als samenhangend geheel was het al zeer spoedig gedaan en dit was juist het fatale voor de fauna van groote zoogdieren, die er thuis hoorde. Het oorspronkelijk één geheel vormende Europeesche wisentbestand werd al spoedig versnipperd in kleine bestandjes. Afgezien nog van het feit dat zulke kleine stukjes oerwoud aan alle kanten toegankelijk zijn en dus de jacht op de wisenten veel gemakkelijker werd, is het noodlottige van zulke kleine bestandjes hierin gelegen dat de dieren spoedig te gronde gaan aan ziekten en dat ook de inteelt zich merkbaar maakt. ☼ De jacht, die met de toenemende beschaving van een middel

tot levensonderhoud meer en meer sport werd, bleek al spoedig meer een bescherming dan een gevaar voor de wisenten te vormen, daar de vorsten zich alras de jacht op dit edele wild voorbehielden en het stroopen van wisenten in sommige landen met den dood werd gestraft. De steeds voortschrijdende cultuur was echter niet tegen te houden en zoo lezen we dan ook dat in 1755 de laatste wisent in Oostpruisen geschoten werd. ☼ Honderd jaar geleden kwamen de laatste wilde wisenten van het Westen nog slechts voor in Polen, in het beroemde woud van Bialowiecz. Daarenboven had zich nog een bestand op de been weten te houden in den Kaukasus. Deze twee groepen waren echter al zoo lang gescheiden, dat zich tus-schen beiden een duidelijk onderscheid, b.v. in den vorm van de horens, had ontwikkeld. Dat is duidelijk op te merken aan de stieren in Artis, waarvan alleen de oudste wat Kaukasisch bloed heeft. ☼ Bovendien waren toen reeds op verschillende landgoederen en in verschillende dierentuinen wisenten aanwezig. In den loop van de vorige en het begin van de tegenwoordige eeuw is dat

DE WISENTKOE VAN ARTIS

particuliere wisentbezit nog uitgebreid, een gelukkige omstandigheid, waaraan hopelijk het behoud van de soort te danken zal zijn. In ons land hebben jaren lang wisenten geleefd op het bekende landgoed „Gooilust” van den heer Blaauw, thans is er daar echter geen een meer. ☼ Zoo was de staat van zaken toen de oorlog uitbrak. Aanvankelijk leek het dat de wisenten het gevaar van wegens vleeschgebrek totaal uitgerooid te worden nog te boven zouden komen, waartoe het scherpe toezicht, dat door de Deutsche bezettingsoverheid in Bialowiecz werd uitgeoefend, veel bijdroeg. Ook in den Kaukasus schijnt de wisent tijdens den oorlog nog niet uitgerooid te zijn. Toen kwamen de bewogen jaren 1917, '18 enz., waarin de menschheid te veel met zichzelf te doen had om ook nog op wisentstroopers te kunnen letten. In die jaren zijn de laatste wilde wisenten door stroopershand en misschien ook wel door puren moedwil, gevallen. Het scheen wel of het met den wisent als diersoort gedaan was. ☼ Na eenigen tijd begon echter het besef door te dringen dat een dergelijke diersoort toch niet aan den ondergang mocht worden prijs gegeven eer het uiterste beproefd was. ☼ Waar het totale wisentenbezit van de wereld over vele eigenaren verdeeld was, was het allereerst zaak, deze tot samen-

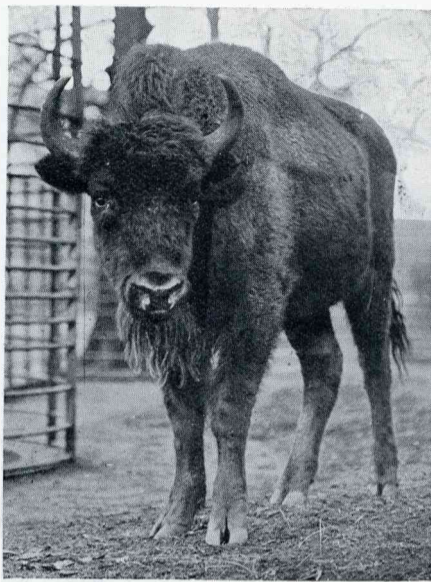
werking te brengen. Er werd dan ook een internationale vereniging opgericht, die zich het behoud van den wisent tot taak stelt. Een van de belangrijkste functies, welke door de vereniging wordt uitgeoefend, is het bijhouden van een stamboek, en het uitgeven van certificaten van „echtheid” bij de thans in gevangenschap gefokte wisenten. Een van de gevaren, welke de soort in gevangenschap bedreigen, is n.l. de vermenging met den Amerikaanschen bison. Wanneer een dierentuin alleen over een wisentstier te beschikken heeft, is er natuurlijk volstrekt geen bezwaar tegen, dezen met bisonkoeien te kruisen. Later kunnen deze bastaarden, voor zoover het koeien zijn, dan weer „teruggekruist” worden met een wisentstier, zoodat men op den duur dieren krijgt, die vrij veel op echte wisenten lijken. In het verleden is dat herhaaldelijk gebeurd. Het wordt echter anders wanneer zulke bastaarden voor echte wisenten worden uitgegeven. De wisentvereniging heeft dan ook zeer nauwkeurig de stamboeken van alle nog levende wisenten onderzocht en alle bastaarden onverbiddelijk gediskwalificeerd. ☞ Een ander nuttig gevolg van het bestaan der wisentvereniging is, dat de verschillende eigenaren, meer dan tot nog toe het geval was, met elkaar in contact komen en van elkaars ervaringen kunnen profiteren. De verzorging der wisenten, zooals die thans b.v. in Artis plaats heeft, is langzamerhand tot de uiterste perfectie opgevoerd.

Elk onderdeel van hun verblijven heeft thans een bepaald doel. Zoo heeft de dikke laag scherp zand, waarmede de perken zijn bedekt, het dubbele voordeel van een droge ligging te waarborgen en door zijn mulheid, die het loopen zeer verzwaart, den dieren een vergoeding te bieden voor de uit den aard der zaak beperkte ruimte, die hun in een dierentuin ter beschikking staat. ☞ Het is juist de verplegingsmogelijkheid, welke dierentuinen en -parken bieden, die het behoud van de

soort nog mogelijk maakt. De wisent is een tamelijk teer dier, zoodat, indien het mogelijk ware, alle nog levende wisenten te vereenigen en weer in het woud van Bialowiecz uit te zetten, de kans op behoud aanmerkelijk geringer zou zijn. Zoo zou de prachtige groote stier „Schaljapien”, die nu reeds elf jaar in Artis te bewonderen, en, vooral tegenwoordig, in zijn nieuwe verblijf, een toonbeeld van levenslust is, aan zichzelf overgelaten ongetwijfeld in zeer korten tijd aan ingewand saandoeningen te gronde gaan en voor de fokkerij verloren zijn. ☞ Tot verleden zomer maakte deze stier het eenige wisentbezit van den dierentuin uit. Alle pogingen om er een koe bij te krijgen waren tot dusverre mislukt zoodat zijn eenige nakomelingschap uit die jaren uit een tweetal bastaarden met bisonkoeien bestaat. ☞ Door een samenloop van omstandigheden gelukte het verleden jaar echter, de hand te leggen op een wel wat oude maar zeer vruchtbare koe, eigendom van den dierentuin te Kopenhagen en gestationeerd te Berlijn. Bovendien kon ook een eenjarige stier aangekocht worden, die naar den naam Boris luistert en evenals de koe (Sara) van zuiver Poolsche origine is. ☞ Sara en de stier Schaljapien werden dadelijk bij elkaar gebracht, hetgeen tengevolge had dat na eenigen tijd bleek dat op een uitbreiding

van het wisentbezit gerekend kon worden. De groote vraag was nu maar, of het een koetje dan wel een stier zou zijn. In het eerste geval zouden zich wijde fokperspectieven openen, terwijl men in het tweede geval niet meer dan een, op zichzelf weliswaar waardevolle, vermeerdering van het aantal wisenten zou hebben gekregen. Groot was dan ook de vreugde, toen het genootschap dezen zomer met een kerngezond wisentkoetje verrijkt werd. Aangezien het gebruikelijk is de namen der

wisentent zoo te kiezen dat men aan de beginletter, of het heele begin ervan, de plaats van herkomst kan zien, werd dit dier met den aan duidelijkheid niets te wenschen overlatenden naam Artisana gedoopt. ☞ Op het oogenblik laat zich dus in Artis de situatie voor de wisenten zoo gunstig mogelijk aanzien en feitelijk neemt onze Amsterdamsche dierentuin reeds thans een, zij het bescheiden, plaats in onder de centra der wisentfokkerij! G. B.

WISENTKALFJE IN ARTIS

„kruipertjes”, fijne en elegante plantjes die we het beste binnen, in serre of kas houden. — Er zijn ongeveer 280 soorten bekend, dus een liefhebber die zich in Sedums zou willen specialiseren, heeft daarin alleen al keuze genoeg! Maar hoe verscheiden van uiterlijk en groeiwijze ze ook mogen zijn, het zijn allemaal echte liefhebbers van licht en zon! De hardnekkigste groeier van alle, de bekende Muurpeper, die uit de duinen door den Westenwind tot op de daken van Amsterdam

is overgebracht en ook daar dapper bloeit met zijn gele sterretjes. Muurpeper groeit in droog zand, en ook in stof en vuil tusschen de mastiek-dakbedekking. Maar sommige van zijn familieleden prefereren zwaren en vochtigen grond, en er zijn er ook die het prachtig doen tusschen verweerde steenen van oude muurtjes. Een groote levensvatbaarheid hebben de Sedums dus, getuige de Muurpeper en het Wit Vetkruid (*Sedum album*), dat het zoo prachtig doet op de daken van de Zwitsersche dorpen.

DE WISENTSTIER „SCHALJAPIEN” VAN ARTIS

Eenvoudige bloempjes, „onkruid” bijna, maar voor een aandachtigen beschouwer tóch mooi, de fijne sterretjes van Muurpeper en Wit Vetkruid. ☞ Een heel wat deftiger en imponanter familielid is de hierbij op de volgende bladz. afgebeelde *Sedum spectabile atropurpureum*. 't Is een groote, statige plant met vleezig, dik grijsgroen blad en dikke stengels. Zij houdt van zwaren en tamelijk vochtigen grond en maakt een dikke knol, zoo groot als een vuist. In het najaar sterft de plant af, maar begint al heel vroeg in het voorjaar uit te loopen, om dan heel snel door te groeien gedurende den zomer. In Augustus of September komen dan de bloemschermen voor den dag, die wel 20 cm in doorsnee zijn. Zoo'n bloemscherm bestaat uit honderden kleine donkerkarmijnroode bloempjes, die alle tegelijk open zijn, zooals de foto toont.

't Is een plant voor buiten, en door den laten bloeitijd is zij juist zoo welkom in den al wat bloemloozen nazomerschen tuin! Is het weer warm en zonnig, dan worden de bloemschermen den heelen langen dag door belegerd door bijen en Atalanta-vlinders — een aardig gezicht. — En zoodra dan de nachtvorsten komen, vriezen de stengels dood en knappen vlak bij de knol af; wie goed kijkt, ziet daaraan alweer de nieuwe „oogen” voor het volgend jaar zitten! ☼ Zoo kan de winterharde *Sedum spectabile* jaren lang vast blijven staan. Bijzonder mooi is hij als groep-plant achter een stapelmuurtje, maar dan dienen we te zorgen voor wat zwaren grond, daar anders de plant het te droog krijgt. De gewone *S. spectabile* is tamelijk flauw roze-achtig van kleur, maar de hierbij afgebeelde *S. spectabile atropurpureum*, de naam zegt het al, is helder van kleur en kan dus als een verbetering beschouwd worden.

L. S.

DE STICHTING VAN DEN BURCHT NASSAU

DOOR C. L. FAHRO

(Slot)

ZOOALS bekend is, stond de door hem gestichte Praemonstratenser abdij Arnstein, lang een cultuurcentrum van den eersten rang, waarover de graven van Nassau gedurende eeuwen de beschermvoogdij hebben uitgeoefend, slechts op een uur afstand van Nassau, ter plaatse waar nog thans dak- en vensterlooze ruïnen aan haar bestaan herinneren. Doch haar trotsche kerk, een kruisvormige basilika, half in Romaanschen en half in den Gothischen stijl der 14de eeuw opgetrokken, heeft standgehouden en geeft, vooruitgeschoven op de uiterste punt der rots, met haar vier pittoresque torens nog evenals voor eeuwen aan het Lahndal het schilderachtige aspect, dat de bewondering van ieder afdwingt. ☼ Uit den aard der zaak bevat de Arnsteinsche kroniek in verband met de necrologie van Lodewijk III een getrouw overzicht van de familierelaties, waardoor het Huis Arnstein aan andere geslachten was vermaagschapt. Onder deze opgaven komt ook een aanteekening voor, die betrekking heeft op de ouders van Rupert en Arnold, van wie geen andere bron gewag maakt. Dit stempelt de kroniek tot een manuscript, dat voor de oudste genealogie van het Huis Nassau van het hoogste gewicht is. Na te hebben medegedeeld, dat Lodewijk II, de vader van den kloosterstichter, zeven zusters had, geeft de monnik in de bedoelde opgave verslag van de huwelijken, welke deze dames aangingen, en zegt daarbij, dat de vierde der gravinnen werd uitgehuwelijkt aan een graaf van Nassau, wien zij twee zoons schonk: Rupert en Arnold, en nog een dochter Demudis, die een graaf van Diez

Foto v. Tubergen

SEDUM SPECTABILE ATROPURPUREUM

trouwde. Woordelijk schrijft hij: „Quarta, Nassauwen desponsata, Rubertum genuit et Arnoldum et Demudim filiam”. ☼ Dat hier van Nassau wordt gesproken en niet van Laurenburg, vindt verklaring in het feit, dat de monnik zooveel later leefde — omtrent 1200 — en dus de namen schreef, die in zijn tijd werden gehoord. ☼ Door dit bericht bereikt ons, zooals reeds gezegd werd, de eerste tijding van den vader der graven Rupert en Arnold, van wien geen oorkonde inlichtingen heeft verstrekt. Doch de vragen: „Wie was deze vader”, „Welken doopnaam voerde hij” en „Vanwaar kwam hij”, laat de kroniek onbeantwoord, zoodat we ten aanzien van den gemaal der vierde Arnsteinsche gravin in het onzekere blijven en diens verschijning in de geschiedenis slechts als legendarische figuur kan worden opgevat. Deze zekerheid leidt tot de gevolgtrekking, dat Rupert en Arnold, graven van Laurenburg, de zoons van dezen onbekenden vader, de eerste, bewezen en bij name genoemde stamvaders zijn van het Nassausche Vorstenhuis. ☼ Ook in ander opzicht is de Arnsteinsche kroniek van overwegend belang, want door deze bron verkrijgen we niet alleen het historisch bewijs, dat de stammoeder der Nassau's een gravin van Arnstein was, doch ook een aanwijzing voor de beantwoording van de vraag, op welke rechten Rupert en Arnold zich kunnen beroepen hebben, toen zij te Nassau een burcht bouwden op den berg, waarop ook Worms aanspraak maakte. ☼ Het Wormser landgoed, bestaande uit de Villa Nassowa en de 40 hofsteden, lag aan beide zijden van de Lahn in de twee graafschappen Sconenberg en Marvels. Deze graafschappen vormden een deel van den Einrich, de gouw door Rijn, Wisper, Taunus en Lahn begrensd, die oorspronkelijk aan het Huis Arnstein had toebehoord. Toen echter in 1139 Lodewijk III, de laatste Arnsteinsche graaf, de monnikspij aannam, was de grafelijke waardigheid over den Einrich in handen zijner verwanten, de heeren van Isenburg, overgegaan. In een oorkonde van den 1sten April 1159, handelend over de latere leenroerigheid van den burcht Nassau aan het aartsbisdom Trier, wordt uitdrukkelijk vermeld, dat de burcht gelegen was in het graafschap Marvels, waarover Reinbald van Isenburg, de neef en opvolger van Lodewijk van Arnstein, als graaf regeerde. Tijdens de stichting van den burcht, welke vóór 1139 heeft plaats gehad, oefenden dus de Arnsteins in deze streek de heerschappij uit. Het heeft dus allen schijn,

Foto Bender

OP DE RUÏNE VAN DEN STAMBURCHT NASSAU: DE PALAS

dat het Huis Laurenburg door zijn familierelaties met de Arnsteins den burchtberg reeds vroeg van deze verkregen heeft. Lang heeft men de meening gehuldigd, dat de onbekende vader van Rupert en Arnold in het jaar 1101 den burcht Nassau stichtte. Tot deze meening kwam men door een bericht van den Badenschen geschiedschrijver J. J. Reinhard, die in de 18de eeuw op een oude copie van de bekende verdeelingsoorkonde van 1255, waarin de eerste splitsing van het Huis Nassau is geboekstaafd, de kanteekening aantrof: „Castrum Nassau, erbawet Anno 1101”. Anderen daarentegen hebben dezen stamburg een nog hooger ouderdom toegekend, hetgeen een gevolg was van de herhaalde pogingen, welke er zijn aangewend, om ook den oorsprong van het Huis Nassau nog eenige geslachten boven de graven Rupert en Arnold en hun onbekenden vader te doen uitgaan. Het is ongetwijfeld een uitgemaakte zaak, dat het geslacht Laurenburg-Nassau reeds vóór de 12de eeuw bestond. Daarvoor bestaan talrijke aan-

wijzingen en niet altijd ongegronde vermoedens. De groote moeilijkheid was echter op historischen grond den schakel aan te wijzen, die de losstaande gegevens aan den inhoud der bestaande en betrouwbare oorkonden verbond. Aan pogingen hiertoe heeft het niet ontbroken. Reeds in de 17de eeuw is men begonnen deze aanwijzingen en vermoedens op vernuftige wijze aan te passen aan vaststaande historische feiten, of ze pasklaar te maken aan een nieuwe theorie. Herhaalderlijk is dat schijnbaar gelukt, doch telkens werd de opgestelde deductie door het vernuft van anderen weer te niet gedaan, of ontzenuwd door de ontdekking, dat van vervalschte oorkonden werd gebruik gemaakt. Met betrekking tot deze strijdvrage, die de geleerden reeds zoo lang heeft bezig gehouden, zij hier de aandacht gevestigd op een tweetal doorwrochte en van groote scherpzinnigheid getuigende studies, in 1925 en 1926 in de Nassausche Annalen gepubliceerd, waarin Dr. Paul Wagner, archiefraad te Wiesbaden, de stichting van den burcht Nassau opnieuw bespreekt en op grond van bewijsmateriaal, ontleend aan de betrouwbare oorkonden uit de 12de eeuw, nadrukkelijk vaststelt, dat deze burcht door geen anderen dan Rupert en Arnold, graven van Laurenburg, omtrent 1124 moet zijn gesticht. Op gezag van dezen ook ten onzent bekende meest gezaghebbenden Nassauschen historicus en genealoog mogen we veilig aannemen, dat in deze kwestie thans het laatste woord gesproken is. Zooals nu volgens Dr. Wagner de oorkonden uitwijzen, was het Domstift te Worms er weinig mede ingenomen, dat, naar het voorgaf, op zijn terrein met geweld en tegen zijn wil door de graven van Laurenburg een nieuwe sterkte was gesticht. En toen nu ook de laatsten hun rechten niet prijsgaven, ontbrandde er een strijd, die tientallen van jaren zou duren. Ten einde zich van den ongewenschten nabuur te ontslaan, bracht Buggö, bisschop van Worms, het dilemma voor keizer Lotharius, die in 1128 te Worms de grooten des Rijks raadplegend, Rupert en Arnold in het ongelijk stelde en den burcht Nassau aan het Domstift toewees. Hoewel hierna blijkbaar geen middel onbeproefd bleef, Rupert, de oudste der broeders, te dwingen den burcht op te geven, hebben de pogingen daartoe tot geen resultaat geleid. Worms daarop inziende, dat de keizerlijke macht tekort schoot, nam nu zijn toevlucht tot een middel, dat zelden zijn uitwerking miste, en riep de tusschenkomst in van Paus Eugenius III, die

weldra, zooals Dr. Wagner schrijft, voor de belangen der geestelijkheid in de bres sprong en omstreeks 1152—1153 door een pauselijk legaat over Rupert den banvloek deed uitspreken. Graaf Arnold was inmiddels gestorven en toen kort daarop ook Rupert, nog in den ban zijnde, overleed, waren het diens gemalin Beatrix, de dochter van graaf Walram van Limburg, en haar onmondige zoons Rupert II en Arnold II, die den strijd voortzetten en zich onafgebroken op den burcht Nassau handhaafden. Deze hardnekkigheid had tengevolge, dat Paus Anastasius IV, de opvolger van Eugenius III, den 13den Mei 1154 aan Hillinus, den aartsbisschop van Trier, opdroeg moeder en zoons met een bedenktijd van 40 dagen tot den afstand van den burcht aan te manen en bij verzuim den ban over hen uit te spreken. Op welk standpunt het Huis Laurenburg zich ten aanzien van dit pauselijk dreigement heeft geplaatst, vernemen we niet, doch het schijnt, dat gravin Beatrix, niet opgewassen tegen een zoo machtig kerkvorst als de aartsbisschop van Trier, het op den ban niet heeft doen aankomen en met hem een vergelijk heeft getroffen. Ook Worms schijnt den jaren aanhoudenden strijd over een voor het Stift ongunstig gelegen bezit moede te zijn geweest en zoo geschiedde het, dat door bemiddeling van Hillinus een verdrag tot stand kwam, waarbij Worms zijn bezittingen aan de Lahn: den burcht Nassau, het Hof te Nassau en de 40 hofsteden aan Trier afstond en hiervoor een aantal goederen in gelijke waarde in de voor Worms gunstiger gelegen plaats Partenheim in de Palts in ruil ontving. Reeds drie weken later, op den 1sten April 1159, gaf Hillinus tegen een eenmalige betaling van 150 Mark zilver den Nassauschen burcht, nevens het Wormser landgoed en de daarbij inbegrepen 40 goederen aan het Huis Laurenburg in leen. De kerkvorst behield zich echter het recht voor op den burcht verblijf te kiezen en hier een kappel te stichten. Met de totstandkoming van dit Trier-sche leenverdrag, dat 600 jaren van kracht zou blijven, was de twist met Worms in een voor de Laurenburgers gunstigen zin beëindigd en mochten dezen eindelijk den

Foto Bender

DE OPRIJ- OF BUITENPOORT VAN DEN BURCHT NASSAU, TOEGANG GEVEND TOT DEN ZWINGER BOVEN DE POORT EEN GEDENKSTEEN, IN 1814 AANGEBRACHT, WAAROP DE NASSAUSCHE LEEUW EN INSCRIPTIE: „GEMEINSCHAFTLICHE STAMBURG NASSAN”

door hen gestichten burcht hun onaangevochten bezit noemen. Naar dezen burcht, dien zij niet dan na langen en gevaarlijken strijd verworven hadden, verlegden zij thans hun permanenten zetel en noemden zij zich voortaan graven van Nassau. (1160). De eersten, die dezen naam hebben gevoerd, waren de zoons van Arnold I: graaf Hendrik I en graaf Rupert de Strijdhaftige, die volgens den Arnstein-schen monnik op een krijgstoct van keizer Frederik Barbarossa in vreemde overzeesche gewesten overleed. Rupert II en Arnold II zijn vroeg gestorven. Niet zij hebben den stam voortgeplant, doch hun jongere broeder Walram I (1146—1198), die aanvankelijk met zijn neven Hendrik I en Rupert den Strijdhaftige gemeenschappelijk over de vaderlijke erflanden het bewind voerde, doch reeds in 1193 bij den dood van den eenigen zoon van Rupert den Strijdhaftige de alleenbezitter van het Nassausche stamland werd, waarna ook hij afstand deed van den titel graaf van Laurenburg en dien van graaf van Nassau aannam (1193). Langer dan drie eeuwen hebben de nakomelingen van Rupert en Arnold op den burcht Nassau geresideerd. Eerst in den loop der 14de en 15de eeuw, toen het Huis Nassau zich in steeds talrijker lijnen splitste en ook voor de hofhouding van een grafelijk gezin bij de behoeften van een nieuweren tijd zich het gemis aan comfort op den

door hen gestichten burcht hun onaangevochten bezit noemen. Naar dezen burcht, dien zij niet dan na langen en gevaarlijken strijd verworven hadden, verlegden zij thans hun permanenten zetel en noemden zij zich voortaan graven van Nassau. (1160). De eersten, die dezen naam hebben gevoerd, waren de zoons van Arnold I: graaf Hendrik I en graaf Rupert de Strijdhaftige, die volgens den Arnstein-schen monnik op een krijgstoct van keizer Frederik Barbarossa in vreemde overzeesche gewesten overleed. Rupert II en Arnold II zijn vroeg gestorven. Niet zij hebben den stam voortgeplant, doch hun jongere broeder Walram I (1146—1198), die aanvankelijk met zijn neven Hendrik I en Rupert den Strijdhaftige gemeenschappelijk over de vaderlijke erflanden het bewind voerde, doch reeds in 1193 bij den dood van den eenigen zoon van Rupert den Strijdhaftige de alleenbezitter van het Nassausche stamland werd, waarna ook hij afstand deed van den titel graaf van Laurenburg en dien van graaf van Nassau aannam (1193). Langer dan drie eeuwen hebben de nakomelingen van Rupert en Arnold op den burcht Nassau geresideerd. Eerst in den loop der 14de en 15de eeuw, toen het Huis Nassau zich in steeds talrijker lijnen splitste en ook voor de hofhouding van een grafelijk gezin bij de behoeften van een nieuweren tijd zich het gemis aan comfort op den

ouden burcht deed gevoelen, verlegden de graven van Nassau hun permanenten zetel naar andere burchten, o.a. naar Idstein, naar Weilburg, naar Siegen, of naar den Dillenburg, het nieuwe stamslot der Ottonische lijn van het huis Nassau, dat waarschijnlijk reeds omtrent 1240 door graaf Hendrik II, Walram's zoon, was gesticht. Van dien tijd af geraakte de burcht, binnen welks muren zich zoo menigmaal een historisch feit voltrok, van lieverlede in vergetelheid en ten slotte, zonder ooit door een vijand verwoest te zijn, in verval. Zelfs de omstandigheid, dat bij iedere nieuwe splitsing, welke in het Huis Nassau in den loop van den tijd plaats had, de oude stamburcht tot gemeenschappelijk bezit werd verklaard, heeft diens ondergang niet kunnen verhoeden. Wat er thans nog van hem over is, wekt slechts een vage voorstelling van hetgeen een vroegere cultuur op het gebied der bouwkunst en op dat der middeleeuwsche strategie op den burchtberg had tot stand gebracht. Doch nog ongebroken staan de geweldige muren van den Zwinger, de open ruimte tusschen den dubbelen ringmuur, terwijl ook de Palas, het paleis der burggraven, nog voor een deel omhoog rijst. Ook de eertijds pittoresque Bergfried, hoewel van zijn dak beroofd en slechts de schaduw van wat hij eenmaal was, houdt nog evenals voor eeuwen als het palladium van Nassau op den ouden gravenburcht de wacht. Over het geheel echter geeft de ruïne van het oude en eerste stamslot der Nassau's een roerend en tot weemoed stemmend beeld van de wisseling aller dingen en van het vergankelijke der menschelijke heerlijkheid. Tusschen de imposante muren van den Zwinger zal echter de fantasie op vleugelen omhoog gaan en het verleden in al zijn heerlijkheid herrijzen. Want de geest zal hier getuige zijn van ridderspel en minnedienst en nog de oude glorie zien van den beroemden burcht, waarvan ons Vorstenhuis zijn naam ontving.

DE BAROMETER. (Slot van bladz. 603)

MAAR nu begon de bank hoe langer hoe donkerder te worden en zij vertoonde koppen als een onstuimige zee. Over de dalen van de noordkust kwamen dreigende sneeuwluichten opzetten, en voor men er op verdacht was, was het gedaan met den zuidwesten wind. De ruggen der golven kregen een grauwbouwe, sombere kleur en de golfdalen geleken donkere, pas gedolven graven. De schuit begon hevig te slingeren. De zeilen sloegen en klapperden, de wind huilde door het want, de blokken knarsten, de raas kraakten — en daarop was het, alsof er een krampachtige trilling door den stevig gebouwden, eiken scheepsromp ging. „Dat wordt storm, zoo waar als ik leef”, zei Björn tot den stuurman, die nu stond te trappelen op het dek, rondspeurend en snuivend, alsof hij verwachtte, dat hij zoo zou kunnen zien en ruiken, of er noodweer op komst was. „We zullen wenden”, zei hij tenslotte en hij nam het roer van Björn over. De schoot van het grootzeil werd nu ingekort, het achterzeil overgetrokken naar loefzij en de groote fok over stag gehaald. Maar na vruchteloze pogingen om te wenden, werden de fokken gestreken, de schoot van het grootzeil werd gevierd en de bezaanboom werd naar lijzijde zoover overgehaald, dat hij bijna dwars op de leuvers stond. „We moesten de lijnen maar uitgooien, jongens”, zei de stuurman daarop. Spoedig haalde een van de matrozen een zeewolf op en binnen enkele minuten lagen er op het dek en in de vischruiemen blauwgrijze, bewegelijke massa's. Maar de kabeljauw vertoonde zich niet. De stuurman stond achter op de schuit en schonk weinig aandacht aan de visscherij. Hij keek om beurten naar den noorderhemel of naar de zeilen en het want. — Zou door dat vervloekte geslinter alles aan stukken gaan? Je zou niet zeggen, dat er een barometer aan boord was. De sneeuwluichten werden steeds duidelijker zichtbaar en de bank werd hoe langer hoe donkerder. En weldra begonnen zich langs den hemel donkergrauwe strepen uit te strekken, reusachtige klauwen, bereid tot den slag. De zee werd hoe langer hoe onstuimiger. Kleine windkoppen verhieven zich op de ruggen der rollers en de schaduwen in de golfdalen kwamen in een trillende beweging, als in de huidplooien van een levend, kortharig monster. „Inhalen, jongens. We krijgen hem over”, riep de stuurman, terwijl hij geen oog afhield van de kust, die de sneeuwluichten nu aan het gezicht onttrokken. De schuit was weer te regeeren; de stagfok werd geschen en er kwam beweging in

het schip. Het luisterde nu naar het roer en na enkele minuten lag het met den steven naar land gewend. De wind was nog in kracht toegenomen en de stuurman zei tot de matrozen, dat zij de lijnen niet uit moesten gooien, voordat hij met den schipper gepraat had. Daarop rende hij naar beneden. Toen de stuurman de kajuit binnenkwam, stond schipper Einar bij de tafel en staarde naar den barometer, die opgehouden was terug te loopen. „Het wordt een leelijke storm uit het noorden. Ik zou nou moeten reven”, riep de stuurman en hij keek den schipper recht aan. „Waarom niet?” snauwde Einar tusschen zijn tanden. „Ja, zeker, ik laat het je maar weten. Maar luister nou eens naar mij en kom mee aan dek. De barometer, waarmee Jon zaliger en jij het tot nog toe gedaan hebben, zal het je nou even goed kunnen vertellen als die daar aan het beschoot hangt.” Weg waren nu de luiheid en de sufheid van den stuurman en hij draaide zich haastig om en vloog terug naar het dek. Schipper Einar heesch zich vloekend de kajuitstrap op. Hij zag de matrozen in een kring op het dek staan, hij zag een ruwe, onstuimige zee en wolkenflarden met dreigende reuzenvingers grijpen naar de zonnestralen, die trachtten den mist vaneen te scheuren, die den blauwen oosterhemel verborgen hield. Einar verbleekte, keek op het kompas, maakte een snelle beweging, verloor zijn klompen en schoot het dek op. „Allen aan dek. We gaan reven!” schreeuwde hij zoo hard, dat het bruisen der zee en het loeien van den storm niet bij machte waren om het geluid te dempen. En Einar zwoegde als een bezetene. Hij regelde den koers, schoot de kajuit weer in om de reeflijnen te halen, lette er op, dat alles zoo vlug mogelijk ging en gunde zich alleen maar tijd om een haastigen blik te werpen naar de steeds ruwer wordende zee en naar de jagende wolken... Nauwelijks waren zij klaar met reven, of de eene windstoot volgde op den andere. Aan het roer stond schipper Einar, blootshoofds, met onbedekte handen en op zijn kousen. Hij spuwde pruimen naar bakboord en naar stuurboord en met het pruimsap rolden er onduidelijke uitroepen uit, vervloeking en scheldwoorden. Maar bij het ruim stond de stuurman en glimlachte door het zeeschuim heen. — Nou zou Jon zaliger graag aan het roer van de „ouwe vrouw” gestaan hebben. Wat zou hij nou een plezier in zijn leven hebben gehad. Om een uur of twaalf lagen er vele schepen voor anker voor Sandvik in den Djupafjord. Zij waren verschillend van grootte en afkomstig van verschillende plaatsen en gewesten. Sommige kwamen van de noordkust, andere van de Westfjorden en weer andere van Zuid-IJsland. Onder die schepen was de „Hildur”, die opnieuw voor twee ankers lag. Vele schuiten hadden die mooie dagen een uitstekende vangst gehad, o.a. de schepen, die in de haven van Langeyri hadden gelegen. Een er van lag nu vlak bij de „Hildur” en dat had zooveel visch gevangen, als het maar eenigszins bergen kon. De schipper verzuimde niet om Einar een ton te zenden en hem uit te hooren. Maar hij kreeg niets dan korte, sarcastische antwoorden. Toen de zeilen geborgen waren, ging Einar naar de kajuit. Op weg naar land had hij zijn zeekleeren aangetrokken, en hij imponeerde in hooge mate, zoals hij daar met zware stappen over het dek liep. Beneden in de kajuit bleef hij staan, steunde met zijn handen op de tafel en wierp een woedenden blik naar den barometer, die sedert den nacht aanmerkelijk was vooruit gegaan. Eenige oogenblikken bleef Einar doodstil staan. Maar op eens kwam er beweging in hem; hij greep den barometer en smet hem met beide handen tegen den grond. Toen steunde hij opnieuw met zijn handen op tafel, hief zich zoo op van den grond en liet zich met zijn volle gewicht neervallen op het glas. Op het zelfde oogenblik kwam de stuurman binnen. Hij zag den schipper aan, kwam daarop naar hem toe, klopte hem op den schouder en glimlachte. „Dat is nou nog eens flink! En ik weet wel voor jou en mij samen, dat Jon zaliger precies eender gedaan zou hebben!” Einar wendde zich om naar den stuurman en zijn verweerd gelaat was bleek van aandoening. Eindelijk liet hij zich neervallen op de bank aan stuurboordzijde, zette zijn zuidwester af, streek zich over den schedel en zuchtte diep. Maar zijn makker keek verlegen voor zich op den grond. Hij werd hoe langer hoe driftiger, de ouwe. Zoo iets moest eindigen met een beroerte. Zij gingen dan denzelfden weg, Jon zaliger en hij. En de stuurman zuchtte.